

Írta: Roth Mária

Az állami gondozás Romániában 1990 előtt és után

1989 decemberétől, amikor a világ kezdte felfedezni a romániai valóságot, hamar rosszhírvé vált a romániai gyermekgondozás. Az ide irányított segélyszállítmányok kísérői és riporterek sokasága egymás után fedezték fel a nyomorúságos csecsemőotthonokat, gyermekházakat, (szellemi, érzékszervi, mozgási) fogyatékos otthonokat, ideggondozókat. A szenzációéhes riporterek és közönségük nem győztek sajnálkozni azon, amit láttak, illetve amit a kamerák a szemük elé tártak. A legkülönbözőbb beállítottságú és eredetű szakemberek figyeltek fel a romániai állapotokra, előbb elborzadtak, majd elkezdték az okokat keresni. Már 1990-ben nagy nemzetközi nyomás nehezedett Románia akkori kormányára, hogy változtassa meg az állami gondozásra szoruló gyerekek életkörülményeit.

A kommunista rendszer visszaélései Ceausescu nevével, hírhedt népességszaporulati politikájával, gazdaságpolitikájával kapcsolódnak össze, az elvetemültségével, amellyel nem vett figyelembe semmi olyasmit, amivel nem lehetett dicsekedni. Az a kb. 90. 000, nulla és tizenhét év közötti gyerek, akik szüleiktől elválasztva, elhagyva vagy árván az állami gyermekgondozási hálózatban nevelkedve sínylődött a 80-as években – ebből kb. 40. 000 fogyatékos intézetben nevelkedett –, igazán nem válhatott dicsekvés tárgyává. Ezért vált ez az intézményrendszer annyira zárttá, ezért csökkentették minimálisra a külvilággal való kapcsolatokat.

Az állami gondozási hálózat

Az ilyen intézetekre szánt pénzt is a minimálisra, sőt az alá redukálták. Az esetek többségében az anyagi ráfordítás meg sem közelítette a szükségleteket. Sem az ételmezési költségeket, sem a téli fűtést, sem a ruházkodást, sem az áramellátást, sem a gyógyszeres kezelést illetően, hogy a több személyzetet és más minőségű foglalkozást igénylő pszichológiai szükségletek kielégítéséről egyelőre ne is beszéljünk.

A kommunista Románia állami gondozási intézményeinek egyes jellemzői

- Nagy (általában 100 és 400 közötti) gyermeklétszámú intézetekről volt szó.
- Alkalmatlan épületekben kaptak helyét (rég, hideg kastélyok, vastag falakkal – mint például a dicsői kastély, ahol súlyos szellemi fogyatékosok otthon-kórháza működik, vagy a gyalui kastély, ahol állami gondozottak számára kisegítő iskola működik).
- Gyakran kisebb, eldugottabb településeken, nehezen megközelíthető helyeken helyezték el őket (főleg, ha súlyos fogyatékosokról volt szó).
- Sok helyen nem volt bevezetve gáz és/vagy víz, tehát nehéz volt megfelelően megoldani a tisztálkodást, a mosást, a főzést.

- Kevés volt a tüzelőanyag, a gyakori téli nagy hidegben nem volt elégséges a fűtés.
- Kevés volt a személyzet, még kevesebb a képzett személyzet.
- A nevelés leginkább tekintélyközpontú volt, gyakori a gyerekek fizikai fenytése.
- Az intézetek zártak voltak, kevés volt a látogató, nem keresték a kapcsolatokat a szülőkkel, a gyerekek számára majdnem lehetetlen volt átkerülni egyik intézetből a másikba.
- A gyerekek minimális egyéni történettel, kevés adattal érkeztek az intézetbe, majd ugyanúgy kerültek onnan tovább.

Az állami gondozásban történt változások 1990 után

A komoly nemzetközi nyomás hatására 1990 nyaráig a kormány megtette a legsürgősebb lépéseket: jelentősen megnövelte a gyerekek napi ellátására és az intézetek fenntartására szánt összegeket, valamint megduplázta a gondozószemélyzet létszámát, lehetőséget adva a szakképzett és magasan képzett személyzet (pedagógusok, pszichológusok, beszédjavítók, gyógypedagógusok, szociális munkások) alkalmazására is. A fogyatékosok súlyos helyzete és az állapotukra odafigyelő nyugati szervezetek hatására új központi fórum jött létre, a Fogyatékosok Állami Igazgatósága, saját költségvetéssel, melynek helyi képviselője a Fogyatékosok Megyei Felügyelősége. Feladata minden fajta és korú fogyatékosra kiterjed, nevelési, egészségi, anyagi szükségleteiket hivatott biztosítani. Tehát az állami gondozott gyerekek valamennyien – függetlenül attól, hogy egészségügyiek vagy tanügyiek – a hatáskörükbe kerültek. Bár e hivatal egyes pozitív intézkedései vitathatatlanok (például az eddigieknél jelentékenyebb összegű nyugdíjak biztosítása a fogyatékosok számára, de főleg a súlyos fogyatékos gondozó családtag javadalmazása), a várt eredmények elmaradtak, 1994-ben pedig az intézmények egy része újra visszakerült az illetékes minisztériumok hatáskörébe.

1992-ben új országos („nemzeti” elnevezésű) Gyermekvédelmi Bizottság alakult, amely egyesíteni kívánja a gyermekekkel kapcsolatos különböző kezdeményezéseket és intézkedéseket: Erre azért volt szükség, mert a megfigyelők a gyermekvédelemben továbbra is felmerülő problémák egyik okát az e területen meghozott rendelkezések összehangolatlanságára vezették vissza. Az állami hatóságok úgy gondolták, hogy ezzel megtették minden rájuk tartozót. A külföldi szakemberek által követelt többi változtatást a helyi vezetőkre és szakemberekre bízták.

A változások fő mozgatóereje az a nyugatról jövő felhívás volt, hogy Románia nem hagyhatja figyelmen kívül az állami gondozásban nevelkedő gyerekek ügyét. A médiák által közvetített szomorú, elhanyagolt, a nyugati szem számára embertelen körülmények között (Európában) élő gyerekeknek, a koncentrációs táborok légkörét felidéző látványa segélyakciók özönét indította el. Számptalan szervezet, zömével az önkéntes szektorból, kezdeményezett programot a romániai gyerekek érdekében. Ezeknek egy jelentős része nem csak adományokat osztogatott, hanem önkénteseket és szakembereket küldött és alkalmazott, hogy a gyerekekkel foglalkozzanak, a munkaerőhiányt minden téren pótolják, és – amit legfontosabbnak tartok – hogy a vezető, valamint a gondozó személyzetet kiképezzék. Az egészségügyhöz és tanügyhöz tartozó intézmények nagy többségét bevonták különféle fejlesztő programokba. Magasan képzett külföldi szakembergárda intenzív, valamint hosszú távú kurzusokat szervezett, hogy a személyzettel megismertesse a gyerekek szükségleteit és ezek kielégítésének különféle módját, valamint, hogy a helyi és állami felelős személyeket az

intézményes gondozás lehetséges alternatíváival szembesítse. Neves nemzetközi szervezetek, mint a Medecins du Monde, Medecins sans Frontieres, Handicap International, Vöröskereszt, Máltai Szeretet Szolgálat, Johanita Lovagok, Christian Children's Fund, World Vision, Save the Children, Aid to Románia stb. befolyási övezetekre osztották az országot, és legjobb tudásuk szerint próbáltak hatni a gyermekvédelmi intézményekre és az ott dolgozókra. Ezeken kívül nagyszámú helyi jelentőségű nyugati szervezet rendezett nagyméretű gyűjtéseket és toborzott szakembereket, hogy egy bizonyos iskolát vagy otthont a gyermekek szükségleteinek megfelelően átalakítson. Általában a személyzet szakmai képzését is, a lehetőségeikhez képest, célba vették: elsősorban a vezető beosztásban lévők számára külföldi tanulmányutakat szerveztek, gyerekeknek és gondozóknak egyaránt ajándékokat hoztak, helyi tanfolyamokat indítottak.

Mindezek után jogos a kérdés, hogy mi volt a hatása ennek a nagyméretű nemzetközi hadjáratnak? Hogyan alakult az állami és a fogyatékos intézetekben gondozott gyerekek további sorsa?

Nyilvánvaló változások mentek végbe: az addig zárt intézetek kinyitották kapuikat a látogatóknak, tehát jobban vigyáztak, hogy a kifelé nyújtott kép a vendégek számára elfogadható legyen. Sok intézetben, nagymértékben a külföldi támogatók segítségével, elkezdtek felújítani a bútort, a mosdófelszerelést, új mosógépeket, kályhát, televíziót és egyéb olyan kelléket vásároltak, amitől az intézetek családisabbá váltak, a gyermekek mindennapi élete és a személyzet munkája pedig valamivel kényelmesebbé. A régi törvények fennmaradása mellett egyes új törvényeket is megszavaztak, például az örökbefogadás területén. Ennek a törvénynek az életbelépésétől még majdnem két év kellett elteljen, ameddig egy újabb törvény lépett életbe arról, hogy mikor lehet egy, a szülei által elhagyott gyereket hivatalosan is „elhagyott”-nak, tehát örökbefogadhatónak nyilvánítani. Csak amikor ez is megjelent (1993 nyarán), akkor derült ki, hogy rövid időn belül szembekerülünk számos „hivatalosan elhagyottnak” nyilvánított, legkülönbözőbb korú gyerekekkel, akiket senki sem akar örökbefogadni, és akik számára semmilyen legális, anyagi vagy további hivatalos gyermekvédelmi intézkedés vagy elgondolás a mai napig sem került nyilvánosságra.

A gyermekvédelem változásai nehézségei, akadályai – 1990 után

- Az anyagi feltételek messzemenően elégtelenek (mind a családokban, mind az intézetekben nevelkedő gyerekek számára).
- A törvények hézagosak, ellentmondásosak.
- Hiányoznak az anyagi lehetőségek és az adminisztrációs keretek a törvények betartására.
- A szociális munka bürokratikus jellegű.
- Hiányoznak a szakemberek, akik fel tudnák mérni a gyerekek valós helyzetét, életmódjuk minőségét, az ellenük esetleg elkövetett erőszakot.
- Egyelőre kevés a szakképzett szociális munkás, sok ilyen állást szakképzetlenek foglaltak el.
- Nincs tradíciója a rendőrséggel való együttműködésnek.
- A közvélemény nem elég érzékeny a védelemre szoruló gyerekek egyes csoportjai iránt.
- A politikusok érzéketlenek a gyermekvédelmi kérdések iránt.

Mivel e befektetések többsége nem az állami alaphól származott, ezért nem készült el egy, a gyermekotthonokban létrejött változások pontos leltára és sajnos azt sem lehet tudni, hogy melyek azok az otthonok, amelyek kevés segélyben és támogatásban részesültek. A romániai állami gondozásra szoruló gyerekek intézeti hálózatának talán legszembeötlőbb jellemzője az a kevés összpontosított információ, ami az intézeten belüli életminőséget és a társadalomba való beilleszkedést illeti.

Ami nyilvánvalóan érdekli a szakembereket, az nemcsak az intézetekben elhelyezett gyerekek száma, hanem az egészségügyi, élelmezési, anyagi, szellemi és szociális élet minőségi mutatói is. Az utóbbi négy évben történt változások eredményeit csak ilyen komplex, átfogó vizsgálatokkal lehetne valóságghűen felmérni.

Az utóbbi évben Romániában ezt a feladatot ugyancsak a külföldi szervezetek vették magukra. A gyermekvédelem számára két fontos vizsgálat eredményeiről szeretnék ezúttal beszámolni.

Az első felmérést a világszerte ismert Medecins du Monde francia szervezet végezte 1991 őszen és telén. Az 1993-ban kiadott leíró jellegű, keresztmetszeti vizsgálatot három megye (Kolozsvár, Hunyad, Temesvár) állami gondozott gyermekintézetében végezték, társadalomtudományos módszerekkel. Egyrészt összegyűjtötték és elemezték az intézetekre vonatkozó összes statisztikai adatot, másrészt egyéni orvosi és pszichológiai vizsgálatok alapján a gyerekekről gyűjtöttek adatokat egy réteges, véletlenszerű mintavétel alapján. Az egyes gyerekekről az adatgyűjtés az iratokban fellelhető információkból indult ki, majd a személyzet feljegyzéseit összegezte, azután a gyermek alapos orvosi vizsgálata (az érzékszerveket is beleértve) és pszichológiai tesztelése (életkortól és az egyéni összetevőktől függően a Brunet Lézine, Mac-Carthy, Goodenough, Raven, WISC, Kohs és egyéb tesztekkel) következett. Érthető tehát, hogy e vizsgálat eredményei közül különösen azok érdekesek, amelyek a vizsgált populáció orvosi és pszichológiai adataira vonatkoznak.

Ezek szerint az intézményekben nevelkedő gyerekeknél gyakoriak a különböző testi megbetegedések. E tanulmány szerint, egészségvédelmi szempontból az a gyerekpopuláció tekinthető egészségesnek, amelynek az alultápláltság mutatója szempontjából, 2, 5%-nál kevesebb tagjánál található egy -2-nél kisebb „z” (standard értékben mért) eredmény. Ehhez a 2, 5%-hoz képest, a gyermekvédelmi intézményekben a helyzet a következőképpen mutatkozott 1991-ben:

Az alultápláltság aránya a gyermekvédelmi intézetekben (1991–IOMC, CDC Atlanta és UNICEF jelentése)

- súlyos fogyatékosok kórházában –19%
- csecsemőotthonban – 15%
- érzékszervi fogyatékosok
- iskolájában – 12%
- gyermekotthonban – 8%
- pszichiátriai gyermek
- kórházakban – 7%
- kisegítő iskolákban – 6 %

(i.m. 4. 56 o.)

Az iskolás korú intézményben nevelkedő gyerekek 35%-át jellemzik iskolai-tanulási nehézségek (bukás, ismétlés, a kornak nem megfelelő iskolai haladás).

A csecsemőotthonokban felvett mintából az esetek 52%-át a normális szociális kölcsönhatási mutató, míg 48%-át alkalmazkodási zavar jellemzi (18%-ban a kapcsolatot ajánló taszítása, 18%-ban a túlzott ragaszkodás és 12%-ban diszkordáns, zavart magatartás volt megfigyelhető).

Ami a pszichológiai fejlődést illeti, már a csecsemőotthonban nagy különbség van a kisebb, illetve az idősebb gyerekek között, az előbbieik javára:

Szellemi fogyatékoság gyakorisága a csecsemőotthonban

ÉLETKOR	<3	>3
vizsgált gyerekek száma	124	59
normalitás	46.9%	34.1%
enyhe sz. fogyatékoság	27.6%	20.6%
közepes sz. fogyatékoság	15.4%	21.7%
súlyos sz. fogyatékoság	7.5%	19.7%
nagyon súlyos szellemi fogyatékoság	2.6%	3.9%

Szellemi fogyatékoság gyakorisága a gyermekotthonban

vizsgált gyerekek száma	484
normalitás	67,1%
enyhe sz. fogyatékoság	25,9%
közepes sz. fogyatékoság	6,2%
súlyos sz. fogyatékoság	0,8%
nagyon súlyos sz. fogyatékoság	0

(Kolozs, Hunyadi és Temes megyék adatai szerint, Medecins du Monde, 1992.)

Az eredmények elemzéséhez tudni kell, hogy az iskoláskorú, intézetben nevelkedő gyerekek többszörös rostáláson estek keresztül. Azok, akik óvodába kerüléskor, majd iskolába kerüléskor nem felelnek meg a felmérésnek, fogyatékosok óvodájába vagy iskolájába kerülnek. Tehát elvben az iskolás korú állami gondozott gyerekek statisztikai mutatóinak az eloszlása egy átlagos gyerekpopuláció eloszlásának kellene megfeleljen, ami szerint a 3-4% szellemi fogyatékosági arány nagyon magasnak tekinthető.

Az intellektuálisan normálisnak minősített gyerekek sem mentesek bizonyos fejlődési rendellenességektől, főleg érzelmi zavaroktól. Az említett tanulmány szerint a gyerekek 30%-a viseli a hospitalizmus valamilyen nyomát.

Ugyanakkor, az 5 év alatti intézményi gyerekek 48%-a beszédfejlődésben elmaradott a korának megfelelő átlagtól.

Bármilyen aggasztóak is az idézett adatok, amelyek az állami gondozásban nevelkedő gyerekek szellemi fejlődésének jelenét (és egyben a jövőjét is) illeti, mégis nagy előrelépést jelentenek az általam a kolozsvári Csecsemőotthonban 1985. és 1989. között felvett adatokhoz képest:

Nyilvánvaló, hogy a kolozsvári adatok nem terjeszthetők ki az összes romániai intézményre az adott periódusban, de azért jól szemléltetik az elsősorban orvosi gondozás keretei között felnőtt gyerekek korai szellemi lemaradását, és ugyanakkor azt a hagyatékot,

amelyet a jelen periódusban magunk mögött kellene már tudjunk. Ehhez a szinthez képest a Medecins du Monde által közölt adatok sokkal jobb eredményt mutatnak, amelyek, ha egyáltalán nem is megnyugtatóak, mégis biztatóak a csecsemőotthonok fejlesztésére vonatkozólag. Ezek mellett a korábbi helyzet súlyosságának a reális felmérése, bármilyen késői is legyen, elgondolkodtat arról, hogy milyen melyek kellene legyenek azok a változások, amelyek normalizálhatnák a romániai állami gondozott gyerekek helyzetét.

Egy másik szükséges elemzési szempontunk az állami intézményekbe az utóbbi években beutalt gyerekek létszámának a dinamikája. Ha összehasonlítjuk a különböző forrásmunkák által közölt adatokat, meglepő különbségeket találunk, aminek az egyik elfogadható magyarázata az, hogy az adatok ugyanazon év különböző hónapjaiban lettek rögzítve.

IRODALOM

1. Anuarul Statistic al României. 1993., Comisia Natională de statistică.
2. D. Hornea: Studiu privind situația leagănelor de copii din România. Studiu privind situația caselor de copii din Rontania, Ocrotiti Copiii, iunie-iulie 1992.
3. N. Lotreanu, coord. editare: Situația copilului și a familiei în Rontania, UNICEF, Comitetul National pentru Protecția Copilului, Guvernul României, 1994.
4. Studiu privind copiii plasati în sejur lung în județele Hunedoara, Cluj, și Timis, vol. I. sill, Medecins du Monde, Comisia Comunității Europene, INSERM– unité 265, Observatoire Régional de la Santé du Languedoc-Roussillon, Liga Româna de Sănătate Mintală, Institutul pentru Copii și Fani, București, iunie 1993.
5. D. Tobi, J. Krant, J. Meltzer: Descrierea și analiza administrării sistemului de protecție socială pentru copii și familii din România cu recomandări pentru acțiune, UNICEF, România, august 1993.
6. Zamfir, J., Pop M. A., Zamfir, E., România '89-'93, Dinamica bunăstării și protecția socială, Editura Expert-Ūnicef, București, 1994.
7. Carta Alba a Asistenței Sociale, editat de Ministerul Muncii și Protecției Sociale, București, 1992.

Egy másik megbízható jelentés szerint, amit az UNICEF, a Nemzeti Gyermekvédelmi Bizottsággal együttműködve és az Egészségi Minisztérium adatai alapján adott ki, a csecsemőotthonra vonatkozó adatok a következők:

Ugyanebben a jelentésben 25737 kiskorú és kb. 2000 nagykorú gyermekotthoni gondozottat tart nyilván az Oktatásügyi Minisztérium.

Rajtuk kívül kb. 6000 gyermek tengődik huzamos ideje, a szülei által ideiglenesen elhagyva, különböző kórházakban (gyermek-ideggondozó, gyermekosztály, szülészeti, TBC, AIDS- és egyéb szanatóriumokban).

Az UNICEF által egy másik, 1993-ban közreadott jelentésben (5, 15.- q.) egy amerikai kutatócsoport a gyermekvédelmi intézetekben lévő 93000 gyerekről tudósít, ami jelentős növekedés az 1992-es adatokhoz képest. Sajnos, bár az adatok az illetékes minisztériumoktól származnak, nem teljesen egyértelműek, mert nem egységes és nem rendszeres az adatgyűjtés módja és központi osztályozása. Ennek ellenére mind a közvélemény tapasztalatai, mind a tudomásunkra hozott adatok szerint a gyermekvédelmi intézetekbe kerülők száma újra nő,

ahelyett, hogy csökkenne. A nemzetközi örökbefogadás és az abortusz legalizálása, vagyis a nem kívánt gyerekek számának csökkenése következményeként 1990-ben és 1991-ben ez a szám csökkent. Ezzel szemben 1992 óta az állami gondozásra szoruló gyerekek száma újra folyamatosan nő. A határokon túli örökbefogadás lehetőségeit erősen korlátozták. Romániában pedig a családok olyan, kicsi és egészséges gyereket fogadnak szívesen örökbe, aki szellemileg ép, problémamentes és nem cigány eredetű. Ezen kívül ugyancsak kézenfekvő magyarázat az általános anyagi körülmények romlása. Ezt néhány adattal is bizonyítani kívánjuk. (UNICEF-jelentés, 1994.):

1992-1993-ban egy elszegényedési áradat indult el Romániában. 1993-ban a reáljövedelem az 1989-beli reáljövedelem 66%-át jelentette.

A gyermeksegélyek jelentősége a jövedelmeken belül tovább csökkent: 1989-ben 2,9%-ot jelentett, míg 1993-ban ez 0,8%-ra csökkent.

A munkanélküliség komoly növekedése elsősorban a sokgyermekes és alacsony képesítésű szülőket érintette.

Jelentősen megnövekedett a szülők hozzájárulása a bölcsődék és napközik költségeihez, ezért sok család, főleg a sokgyermekesek, lemondtak arról, hogy gyerekeiket napközbeni gondozási intézetekbe helyezték el.

A sokgyermekes anyák támogatása, ami annak idején, bár kevés volt, de mondjuk két gyerekcipő árának megfelelt, számértékben nem változott, de most már csak egyetlen, félkilós kenyeret lehet rajta venni (400 lej).

Mindenféle támogatás megszűnt a legszükségesebb élelmiszerekre, valamint a gyerekruhákra, lábbelikre és tanfelszerelésekre vonatkozóan is.

„A régi szociális támogatási formákról való lemondás gondolata egy új gyermekvédelem fogalmával társult, amelyik sokkal jobban rá kellene irányuljon az egyes családok valós jövedelmezési lehetőségeire. Az új gyermek- és családvédelmi rendszert már 1992-ben életbe kellett volna léptetni, de még most, 1994 nyarán sincs meg az erre vonatkozó törvénytervezet.”

(UNICEF-jelentés 1994. 73. o.)

Az állami gondozott gyerekekkel kapcsolatos mai politika kilátástalanságát a más országokban elterjedt alternatívák hiánya jellemzi: az örökbefogadás és az elhelyezés (vér szerinti családoknál vagy nevelőszülőknél) nagyon csekély arányát képezi a családon kívüli gondozásra szoruló gyerekeknek. Több kezdeményezés bizonyult sikeresnek, és ezek arra hivatottak, hogy nagyobb támogatást nyerjenek az állami szervek részéről. Ezzel szemben a családok támogatása továbbra is a gyermekeknek járó segélyből áll, amit ezek esetében nem a természetes család kap, hanem az új családban élő gyermek. Nem kap támogatást a nem állami szféra; a családtámogatási, prevenciós szolgáltatások jelentőségét, ha fel is ismerik, pénzt nem lehet rá szerezni.

A fentebb említettekből kirajzolódik a romániai gyermekvédelem 1989. előtti és utáni helyzete, főleg ami a gyermekintézményeket illeti. A helyzet súlyosságát az az egyetlen körülmény enyhíti, hogy széleskörű nemzetközi érdeklődés követi az állami gondozott gyerekek helyzetét, melyet csak tágabb körű szociális intézkedések meghozatalában vélnék megoldhatónak.